

גיליון מורחב
במלאת 40 שנה לנפילתו
של שלמה אומן ז"ל עקה"ש
ובסופו רשימת הספרים שנסקרו ב'המעין'

מכון שלמה אומן
מכון מחקר תורני

המעין

גיליון 242 • תמוז תשפ"ב
[כרך סב, גיליון ד]

הַמַּעֲיָן

בתוכן:

- 5 ..... יוידע קספר כולכם בדין... ברוך מחיה המתים' / **דבר העורך**
- 7 ..... על שלמה אומן ז"ל
- 11 ..... ביוריים הלכתיים ויחסם למציאות / **שלמה אומן ז"ל**
- 16 ..... מכתב בעניין היחס לשירות בצה"ל / **שלמה אומן ז"ל**
כל קבוע כמחצה על מחצה / **הרב אופיר סעדון**; תגובה: **פרופ' יונתן אומן**,
- 17 ..... **פרופ' ישראל אומן, שהם בריס**

איגרות גדולי ישראל

- 26 ..... איגרות רידב"ז אל רש"י הילמן זצ"ל בעל 'אור הישר' / **רבי יעקב דוד וילובסקי זצ"ל** (רידב"ז)
- 29 ..... בעניין קנין בשבת / **הרב שלמה זלמן אורבך זצ"ל**

הלכה ואקטואליה

- 32 ..... חיוב מזונות הילדים / **הרב דוד ברוך לאו**
- ..... **קימה לכבוד רבו בזמננו / שלום ניסים בוזגלו, ישי בורנשטיין**
- 47 ..... נספח: **מכתב הרב יצחק יוסף**
- 54 ..... האם מותרת 'המתת חסד' על ידי אמירה לגוי? / **הרב יצחק רונס**
- ..... דינו של בשר מתורבת מביצת תרנגולת או מביצית מופרית של פֶּרָה / **הרב פרופ' ארי**
- 65 ..... **זיבוטפסקי והרב יואל קניגסברג**; תגובה: **הרב זאב וייטמן**; תגובת המחברים ...
- ..... האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת? / **הרב איתן קופיאצקי**
- 77 ..... נספח: **מכתב הרב דוב ליאור**

ענייני שמיטה

- 91 ..... חשבונות השמיטה התמוהים בספר כפתור ופרח / **שי ואלטר**
- ..... "בחריש ובקציר תשבות" – שיטת הרמב"ם: שיעור ודברים לזכרו של
- 102 ..... מו"ר הגאון המופלא רבי שלמה פיער זצ"ל / **פרופ' דוד הנשקה**
- ..... ביוריים בעניין פירות שביעית בצה"ל / **הרב מרדכי עמנואל**;
- 116 ..... תוספת מאת **הרב אליעזר רייכמן**

ביורוי הלכה

- 126 ..... לבירור המושג התלמודי 'גובהה של עיר' / **פרופ' יוסי כץ**
- 135 ..... 'עשר בשביל שתתעשר' רק בצדקה שקעבר למעשר / **הרב מיכאל דושינסקי**

עוד על שיטת הרב שאול ישראלי זצ"ל בפרשת 'האח והאחות' לאור ממצאים חדשים /
140 הרב אורי רדמן .....

לבוא חמת - 'מעלני אנטוכייה': האם קטנו התרגומים הארצישראלים מפשוטו
של מקרא? / הרב ד"ר מרדכי הלפרין .....

תפילה ולשון הקודש

156 מיפיו נוסחי התפילה / הרב אהרן גבאי .....

לשון הקודש או שפה שמית? תורה ומדע בשאלת מוצא הלשון העברית /
185 הרב ד"ר יהונתן וורמסר .....

תגובות והערות

עוד בעניין פירסום מכתבים אישיים ישנים / הרב עמיחי כנרת; 'מבורכת ה' ארצו' /
196 הרב איציק אמת; תגובה בעניין דרכי פסיקת הלכה / פרופ' אביעזרי פרנקל ...

זיכרון להולכים

הספד על הרב שלמה גורן זצ"ל / הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל .....

"מה' מצַעֲדֵי גֶבֶר וְאָדָם מֵהַ יָבִין דְּרָפֹו": דברים לזכר דודי פרופ' יעקב שויקה ז"ל /
204 הרב חיים סבתו .....

208 משה עבד ה': על סבא הרב פרופ' משה דוד טנדלר זצ"ל / הרב שמואל רפפורט .....

ארבעה כתרים: מחשבות וזיכרונות לזכרו של רבינו הרב שמחה הכהן קוק זצ"ל /
212 הרב יהושע וייסינגר .....

על ספרים וסופריהם

שרידים מפירושו למסכת אבות המיוחס לריטב"א או לתלמידו / פרופ' יעקב שמואל שפיגל
218 אקדמות למהדורה מתוקנת של מורה נבוכים בתרגום רבי שמואל אבן תיבון /

240 הרב יהודה זייבלד .....

255 התרגום החדש לאנגלית של ספר 'שומר אמונים' לרבי יוסף אירגס / פרופ' עווד ישראלי
להגהות על הש"ס מאת הרא"מ הורוויץ מפינסק זצ"ל וילקוט המפרשים החדש' של

מהדורת 'עוז והדר' / הרב יעקב טריביץ .....

259 קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל,
עי"פ הקדמתו לשו"ת 'ביע אומר' / הרב נתן קוטלר .....

264 הרב יעקב טריביץ .....

274 נתקבלו במערכת .....

309 רשימת הספרים שנסקרו במדור 'נתקבלו במערכת' בגיליונות 'המעין' .....

379 רשימת הספרים שנכתבו עליהם מאמרי סקירה וביקורת בגיליונות 'המעין' .....

388 רשימת המאמרים בכרך סב [גיליונות 242-239] .....

קווים לדרכי לימודו ולמדיניותו ההלכתית של מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל ע"פ הקדמתו לשו"ת 'יביע אומר'

מבוא

א: דרכי הלימוד והמדיניות ההלכתית
ב. השוואה בין דרכי הלימוד של הרב עובדיה לזו של פוסקים אחרים
ג: מגמות שעולות מתוך מדיניותו ההלכתית של הרב עובדיה

מבוא

מרן הרב עובדיה יוסף זצ"ל האיר את פני דורנו בדרך לימודו ופסיקתו. הוא סלל את הדרך לדורות הבאים במסירותו לתורה ובעמלו הרב לכוון לאמיתה של תורה. בפתיחת ספרו הגדול 'יביע אומר'¹ הרב עובדיה פותח לנו צוהר לדרכי לימודו, כשהוא מציג שם י"ג עקרונות ללימוד תורה ולפסיקת הלכה. ננסה לברר את דרכי לימודו ועקרונות פסיקתו של הרב עובדיה ביחס לשיטתם של שאר הפוסקים, ועל ידי כך ננסה לעמוד על עיקר חידושו ומפעלו ההלכתי.

א: דרכי הלימוד והמדיניות ההלכתית

בי"ג העקרונות של דרכי הלימוד והפסיקה של הרב עובדיה זצ"ל כל עיקרון בנוי על קודמו, אך כדי להבין ולקבל תמונה שלמה יש צורך לצעוד בכל הדרך שצעד הרב עובדיה, מהעיקרון הראשון ועד לעיקרון האחרון. כמובן שסקירה קצרה זו אינה מהווה תחליף לעיון בהקדמה עצמה.

א. **התלמוד הוא היסוד של ההלכה** - העיקרון הראשון הוא שאין להורות הלכה למעשה אלא על פי יסודות נאמנים בתלמוד, כדברי חז"ל "כל תורה שאין לה בית אב אינה תורה" (ירושלמי שבת יט, א). אין 'בית אב' אלא התלמוד, כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים.

ב. **הבנת הגמרא לפי עיני הראשונים והאחרונים** - העיקרון השני מסייג את קודמו: "ומכל מקום אף שעיקר ויסוד ההלכה בתלמוד, אין בכוחנו להוציא דין מן הגמרא בלא עיון בפוסקים ראשונים ואחרונים".

ג. **אין לנו יכולת להכריע הלכה מתוך התלמוד כנגד הבנת הראשונים** - הרב עובדיה

1 חלק א' או"ח.

מביא את דברי חז"ל המפורסמים על ירידת הדורות "טובה ציפורנם של ראשונים מכרסם של אחרונים" (יומא ט, ב) וכן "ליבן של ראשונים כפתחו של אולם" (עירובין נג, א), ומוכיח מכך ש"ברור שאין להקל ראש כנגדם לסמוך על הכרעתנו מן התלמוד, כי מה נדע ולא ידעו הם, אא"כ בראיה ברורה ובהסכמת חכמי הדור".

ד. אי אפשר לחלוק על הראשונים - הרב עובדיה כותב בחריפות כנגד "כמה מחכמי זמננו... אשר לא ייראו ולא יחתו מאימת רבותינו הראשונים אשר מימיהם אנו שותים, וגדולת חוכמתם לא תבעתימו, לכתוב עליהם כאשר ידבר איש אל רעהו". הוא מביא את דברי הרא"ש שכדי לחלוק על פסק הגאון צריך שיהיו נגדו "ראיות המקובלים לחכמי דורו" (סנהדרין ד, ו). אולם הרב עובדיה כותב שאפילו לשיטת הרא"ש בוודאי שאי אפשר לסמוך על סברתנו נגד הראשונים. ואפילו כאשר יש לנו ראייה חותכת עלינו להתאמץ ליישב את דברי הגאונים דכל רז לא אניס להו.

ה. פסק ההלכה צריך להיות בנוי על ראיות ברורות וסברות ישרות - אין לפסוק הלכה על פי חריפות ופלפול ועל ידי חילוקים ודקדוקים למיניהם, אלא רק על פי דעות ברורות ומלובנות ומחזורות מתוך פשטי הסוגיא דשמעתתא, ועל פי קו היושר וההיקש ללמוד מילתא ממילתא בדברים ישרים ופשטים (שו"ת מהר"י מברונא כט). וכדברי הרמ"א שבזמן הזה עיקר הרבנות אינו תלוי במי שלימדו פלפולים וחילוקים, אלא רק במי שלימדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר (יו"ד סי' רמב סע' ל סע' ל ע"פ שו"ת מהר"ק סי' קסט).

ו. ללמוד בישיבות 'אליבא דהלכתא' ולעסוק בליבון הלכות ובעיות אקטואליות - הרב עובדיה מיצר על כך שבישיבות מסוימות התלמידים משקיעים את כל מרצם וזמנם בפלפולי סרק והבל "המקנים חדוות נפש בת חלוף, ועליהם יאות להמליץ עוזבים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה". במקום זאת עליהם לנצל את כוחם "לידיעת וליבון הלכות ובעיות אקטואליות". הרב עובדיה כותב שעל גדולי ישראל וראשי הישיבות להדריך את התלמידים (שעתידים להיות המנהיגים הרוחניים של הדור הבא) ללמוד 'אליבא דהלכתא' בדרך העיון הישר, ולעסוק בהלכות הנדרשות מידי כל רב בישראל. דרך זו לפי הרב עובדיה היא יישום הדרכת חז"ל "גדול תלמוד המביא לידי מעשה" (קידושין מ, ב).

ז. ת"ח פוסק הלכה עדיף מת"ח מפולפל - הרב עובדיה מביא את דברי חז"ל שסיני ועוקר הרים - סיני עדיף (ברכות סד, א; הוריות יד, א), וכותב שגם בזמננו סיני עדיף מעוקר הרים (שו"ת מהר"ק שם ועוד מקורות רבים). הוא כותב "לדינא בוודאי שבעל הוראה שפוסק הלכה למעשה עדיף מתלמיד חכם מפולפל שאינו יכול לפסוק הלכה, ומה בצע בפלפולו"? הוא כותב שאפילו לשיטת מי שסובר שעוקר הרים עדיף - מדובר בת"ח שיודע לפסוק הלכה מתוך פלפולו, "מה שאין

כן בפלפולים שנוהגים בהם בישיבות בזמנינו, דלא מסקי שמעתתא אליבא דהלכתא¹.

ח. לימוד לפי דרכם של הראשונים ולא ע"י פלפולים המביאים לגאווה - הרב עובדיה מביא גדולי עולם כגון המהר"ל והגר"א ורבים אחרים שהתנגדו לשיטת הפלפולים והחילוקים. המהר"ל כתב שאלו שהולכים בדרך זו הם כמגלים פנים בתורה שלא כהלכה (דרך חיים ו, ה סוף ד"ה אמר יהודה בן בצלאל) והגר"א הזהיר שלימוד ע"י פלפולים מביא לידי גאווה, כי הלומד סבור שעקב חריפותו הוא יכול לחלוק על הראשונים (עליות אליהו אות עז). הדרך הנכונה ללמוד היא על דרך העיון האמיתי כדרכם של הראשונים, וכך מתרגלים לדרך המחשבה שלהם, ועל ידי יגיעה ועמל רב מוצאים את העומק במילותיהם הקצרות (שם).

ט. מטרת הלימוד היא ללמוד להלכה ולמעשה - הרב עובדיה מביא את דברי חז"ל "תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה" (קידושין מ, ב), וכותב ש"עיקר הלימוד צריך להיות בענייני אורח חיים ויורה דעה הנוהגים למעשה גם בזמן הזה, כדי שידע לקיים מצוות כהלכתן, וגם להימנע מלהיכשל באיסורי תורה ואיסורים דרבנן". הרב עובדיה כותב כנגד ראשי ישיבות מסוימות שקובעים את עיקר הלימוד בפלפול "בסדר קדשים וטהרות שאינם נהוגים כלל בזמן הזה, אלא הלכתא למשיחא". הוא מותח עליהם ביקורת חריפה שהם לא תמיד בקיאים בהלכות המעשיות, כגון הלכות שבת, תפילה וברכות. כמובן שחשוב מאוד ללמוד קדשים וטהרות, שהרי לימוד זה סולל את הדרך לבניין בית המקדש², אך סדרי העדיפויות הם שתחילה יש לעסוק בלימוד המעשי, ולאחר מכן כאשר בקיאים בעניינים הנוהגים באופן תמידי ניתן גם לעסוק בשאר מקצועות התורה.

י. החשיבות ללמוד בספרי האחרונים ואחרוני האחרונים - הרב עובדיה מאריך מאוד בעיקרון זה, ואף חוזר עליו במקומות אחרים בכתביו³, ונדמה שעיקרון זה היה חביב וחשוב אצלו במיוחד: "והנה הרוצה לזכות לכיין לאמתה של תורה, להורות הלכה למעשה, בוודאי שעליו לחפש היטב בספרי האחרונים ואחרוני אחרונים אשר להם לנו לעיניים, ויהיה זריז ונשכר לדפוק על דלתות ספריהם הקדושים, כי הם רבותינו המראים לנו דרך הישר בנתיבות ההוראה, ותשועה

2 מנחות קי, א: "ורבי יוחנן אמר: אלו תלמידי חכמים העסוקין בהלכות עבודה, מעלה עליהם הכתוב כאילו נבנה מקדש בימיהם". רבי ישראל מאיר הכהן מראדין זצ"ל החפץ חיים כותב בהקדמתו לספר 'אסיפת זקנים' על מסכת זבחים שהלימוד בענייני המקדש מביא לבניית בית המקדש: "נהנה ידוע מחכמינו ז"ל שהפליגו מאוד את לימוד ענייני העבודה שהיה בזמן המקדש, שהקב"ה מעלה זה כאילו הקריב הקרבנות ממש, וגם מקרב בזה את הגאולה".

3 הרב עובדיה יוסף, 'משנתו של ישא ברכה', בתוך: **שבט ועם** סדרה שנייה א (ו) כסלו תשל"א בעריכת דוד סיטון. וראה בהקדמת שו"ת יביע אומר חלק ג או"ח.

ברוב יועץ". הרב עובדיה מביא את דברי רבי יוסף חיים מבגדד שכתב "ויש שאין דרכם לתור ולחפש בספרי האחרונים, אלא פונים דווקא לספרי הראשונים, וכותבים מה שנראה להם לפי הכרעת דעתם וסברתם כאשר תשיג ידם, ובדרך זו מתנהגים על הרוב גאוני אשכנז. ואף על פי שבוודאי לאו ברמות רוחא נהיגי הכי, עם כל זה אחר אלף מחילות מכבוד תורתם לא טוב עשו, כי זה כלל גדול בתורה שאינה נקנית אלא בחבורה... ולכן אפילו הוא רב מובהק וחכם גדול למה לא יבקש לדעת מה שכתב הספר האחרון, הן מסברת עצמו הן ממה שאסף וקיבץ מהראשונים והאחרונים באותו ענין, ושמה ימצא שם דבר חדש. וכמו שמצינו לר' יוחנן שהיה מצפה לקושיות תלמידיו שעל ידי כך רווחא שמעתתא טפי (בבא מציעא פד). ואפילו אם לא ימצא דבר חדש, יועיל מה שימצא לו חבר כסברתו, ואין זה כדן יחידי. ובדרך זו נוהגים חכמי הספרדים בפסקים ותשובות שלהם לתור ולדרוש מכל הספרים ראשונים ואחרונים ואחרוני האחרונים ככל אשר תשיג ידם כדי לברר ההלכה בתשובותיהם" (שו"ת רב פעלים בפתיה) ⁴. הרב עובדיה כותב על דבריו "שפתים ישק משיב דברים נכוחים".

במקום אחר הרב עובדיה כתב שפוסק שנוהג ללמוד בספרי האחרונים יוכל לאחוז במידת ה'כוחא דהיתרא', כי הוא יוכל לקבל על עצמו את האחריות להקל כאשר הוא רואה שיש אחרונים רבים אחרים שמקילים בנושא זה. אך כאשר הפוסק רק נוהג לעיין בשולחן ערוך ונושאי כליו הוא אומר לעצמו "והרי כמה פוסקים אוסרים, וכיצד אצא כנגדם להתיר מה שאסרו?" וכל זאת מבלי לדעת שעדיין לא מיצה את בירור הדין עד תומו ⁵. הרב עובדיה כותב על מעלת הלימוד בספרי האחרונים "וזוהי דרכם של רוב ככל חכמי הספרדים לשקוד על דלתות ספרי האחרונים, וע"י כך רווחא שמעתתא ומסקי שמעתתא אליבא דהלכתא [סוגיית לימודו מתבחרת לו עד שעולה ממנה המסקנה על פי ההלכה] גם בכוחא דהיתרא" (שם).

יא. דיין צריך ללמוד בספרי האחרונים - "וביותר יש להזהיר את הדין בדיני ממונות לחפש ולבדוק הרבה בספרי האחרונים" כותב הרב עובדיה, "שהרי על פי סברת שני פוסקים המזכין את הנתבע מצי המחזיק לומר קים לי כסברתם, אפילו ישנם מאה פוסקים המחייבים ⁶... והרי כל היד המרבה לבדוק בספרי האחרונים יוכל למצוא שנים מזכין על כל פנים על ידי עמל ויגיעה".

4 בציטוט פתיחת שו"ת רב פעלים ישנם שינויים מנוסח המקור, אך לא שיניתי את הנוסח של הרב עובדיה.

5 משנתו של הי"ש ברכה' (שם).

6 ראה: גט פשוט כללים כלל ב; כנסת הגדולה הגהות בית יוסף חושן משפט סימן כה אות יג.

יב. מותר לחלוק על האחרונים - הרב עובדיה מבקר את אלו שטוענים שאין לחלוק על ספרי האחרונים "ובראותם ספר חדש שבא להכריע נגד איזה אחרון צווחי ככרוכיא בדברים הדברים". אדרבה, דרכה של תורה היא לשאול שאלות, ללבן את הדין, ואם צריך אז גם לחלוק⁷. "וכל היודע ספר עיני רואות נכוחה שזהו דרך כל רבותינו למימי התנאים והאמוראים ועד אחרוני הפוסקים".

יג. לחלוק בענוה ובחרדת קודש - הרב עובדיה מסייג את העיקרון הקודם וכותב "ובאמת שאף על פי שהורשינו לחלוק על דברי הפוסקים האחרונים כשיש לנו ראיות נכונות והכרעות מיוסדות על אדני פז, מכל מקום צריכים לשלוט ברוחנו לדבר בענוה טהורה, בחרדת קודש ובהכנעה יתירה". ברוח דברים אלו הרב עובדיה מסיים את הקדמתו: "ועל כן אם המצא ימצא באחד מספריי אשר חיברתי עד הנה ואשר אני עתיד לחבר בעזרת ה' יתברך ביטויים קשים או סגנון חריף כלפי חד מרבוותא קמאי או בתראי, הוא פליטת הקולמוס שלא מדעת הבעלים, והריני מבטלו בזה ביטול גמור ושלם".

ב: השוואה בין דרכי הלימוד של הרב עובדיה לזו של פוסקים אחרים

א. 'כתפיים רחבות' לחלוק על הפוסקים הקודמים - המהרש"ל כתב בהקדמתו לספר 'ים של שלמה' על בבא קמא, שמאחר וראה את המחלוקות הרבות בין הראשונים הוא החליט לכתוב את ספרו במטרה לברר את השיטות השונות לאור המקורות: "ושמתי לבי לתור בחכמה, ולחקור אחר שורש העניין. והעבודה, שלפעמים שבוע אחד ישבתי משתומם בדמיון השכל, עד שיגעתי ומצאתי שורש העניין, ואז כתבתי בספר⁸". למרות שחלק מהמחברים קדמו לו בכמה דורות, המהרש"ל לא נמנע מלחלוק עליהם: "וזו היא שיטתי, להביא כל הדעות, בין הקדמונים בין האחרונים, ולא נשאתי פנים לשום מחבר. אף שהדור שלפנינו לעת ההיא, מרוב חולשת ורפיון ידם, אין יכולת בשכלם להשיג שגדול אחד מן המחברים יטעה בדמיונו, וסוברים מה שכתוב בכתב ישן אין להרהר אחריו, ואין נותנים טעם, אלא לסתור דברי חברו, וכל מה שיוצא מפי אדם, אפילו הוצק חן בשפתיו ופיו מפיץ מרגליות, אפילו הכי אומרים מה גברא מגוברין, הלא יש גם לנו לשון לימודים ויד ושם בתלמוד כמותו⁹".

7 כמובן בכפוף לכלל של הכסף משנה (ממרים ב, א): "ואפשר לומר שמיום חתימת המשנה קיימו וקבלו שדורות האחרונים לא יחלקו על הראשונים, וכן עשו גם בחתימת הגמרא שמיום שנחתמה לא ניתן רשות לשום אדם לחלוק עליה".

8 דבריו דומים לעיקרון הראשון של הרב עובדיה שהתלמוד הוא היסוד של ההלכה, ויש ללמוד את ההלכה ממקורה.

9 כמובן שעלינו לזכור שדברים אלו יכולים להיכתב רק על ידי רבי שלמה לוריא שהיה מראשוני

בסיום הקדמתו המהרש"ל מעיד על עצמו שבטרם חלק על הקדמונים "דרשתו וחקרתי היטב, בשבע חקירות ובשבע בדיקות, אחר כל מקור וחוצב ההלכה, בתכלית היגיעה והעיון ובמיעוט שינה וברוב שיחה עם חבריי, ומתלמידי יותר מכולם, ולבוא עם הספר. וכל הקורא בו ימצא מקור חוצבו עם המופתים, ויבין וידע שלא הנחתי שום מחבר שלא עסקתי בעיוני קודם חיתוך גזר דין".

ניתן ללמוד משיטת הלימוד של המהרש"ל כמה דברים: ראשית, לעיין ולבדוק כל דבר ממקורו בתלמוד. שנית, ללמוד את כל השיטות לעומק, לחקור ולהתבונן בהן היטב היטב בטרם מסיקים מסקנות כלשהן. שלישי, להתייגע ולעמול בתורה.

שני העקרונות האחרונים של הרב עובדיה, שמתר לחלוק על האחרונים מתוך ענוה ועיון בדבריהם, דומים במקצת לדבריו של המהרש"ל שלא נמנע מלחלוק אפילו על הקדמונים אחרי שליבן את הסוגיה היטב¹⁰. הרב פיינשטיין מתבטא שפוסק רשאי לחלוק על אחרונים וגם על איזה ראשונים כאשר יש לו ראיות נכונות וסיבות טובות לכך¹¹. יחד עם זאת נציין שגישת ה'שרידי אש' למשל היא

האחרונים. בתקופתנו בוודאי שאין בכוחנו לחלוק על ראשונים וכן לא על גדולי האחרונים כמו השו"ע והרמ"א שהתקבלו בכל ישראל (ראה תומים הקדמה לס' כה ובתקפו כהן סימן כג-קכד).

10 כמובן שמדובר בדמיון בלבד: המהרש"ל חלק לעיתים על ראשונים, והרב עובדיה שחי בדורותיו חלק רק על אחרונים.

11 שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן קא: "ומש"כ ידידי איך רשאים אנו לסמוך על חידושים כאלו שביארתי למעשה, ובפרט שהוא נגד איזה אחרונים, הנה אני אומר וכי כבר נעשה קץ וגבול לתורה ח"ו שנפסק רק מה שנמצא בספרים, וכשיזדמנו שאלות שלא נמצאים בספרים לא נכריע אותם אף כשיש בידנו להכריע, ודאי לע"ד אסור לומר כן, דוודאי עוד יגדיל תורה גם עתה בזמננו, ומחויב כל מי שבידו להכריע כל דין שיבוא לידו כפי האפשר לו בחקירה ודרישה היטב בש"ס ופוסקים בהבנה ישרה ובראיות נכונות, אף שהוא דין חדש שלא דברו אודותיו בספרים. ואף בדין הנמצא בספרים ודאי שצריך המורה ג"כ להבין אותו ולהכריע בדעתו קודם שיורה, ולא להורות רק מחמת שנמצא כן, דהוי זה כעין מורה מתוך משנתו שעל זה נאמר התנאים מבלי עולם שמורין הלכה מתוך משנתם בסוטה דף כ"ב ע"י שם בפרש"י. ואף אם הכרעתו לפעמים נגד איזה גאונים מרבתינו האחרונים, מה בכך, הא ודאי שרשאים אף אנו לחלוק על האחרונים, וגם לפעמים על איזה ראשונים כשיש ראיות נכונות והעיקר גם בטעמים נכונים, ועל כיוצא בזה אמרו אין לדיין אלא מה שענינו רואות כמפורש בבבא בתרא דף קל"א, עיין שם ברשב"ם, כיון שאינו נגד הפוסקים המפורסמים בעלי השו"ע שנתקבלו בכל מדינותינו, ועל כיוצא בזה נאמר מקום הניחו להתגדר בו, וכרוב תשובות האחרונים שמכריעין בחידושים כמה דינים למעשה. אף אין להיות גס בהוראה, וצריך למנוע כשאפשר, אבל במקום צורך גדול, וכ"ש במקום עיגון כעובדא זו, ודאי מחוייבין גם אנחנו להורות אם רק נראה לנו להתיר, ואסור לנו להיות מהענונים ולעגן בת ישראל או לגרום להכשיל באיסורין או אף רק להפסיד ממון ישראל. ועיין בגיטין דף נ"ו ענותנותו של ר' זכריה בן אבוקולס החריבה את ביתנו, שקשה למה אמר ענותנותו, מה שייך זה לענוה, ועיין במהר"ץ חיות דבר נכון. וגם זה ממש כיוצא, ומוכרחין אנו להורות גם למעשה כשנראה לנו בראיות ובהבנה

שבנוגע לפסיקת הלכה למעשה אי אפשר לפסוק כנגד גדולי האחרונים¹².

ב. 'אליבא דהלכתא' - לפי ר' חיים מוולוז'ין, אחת המטרות המרכזיות בלימוד הגמרא צריכה להיות ליישם את הנלמד בחיי המעשה. וכך כותב בהקדמתו לביאור הגר"א: "ומכל שכן שלא להניח ח"ו את לימוד התלמוד הקדוש המביא לידי מעשה, וזה כל פרי לימוד הש"ס להוציא ממנו הלכה למעשה. אשרי השונים הלכות על מנת לעשות ולקיים, המה המקיימים את העולם כולו", וזאת ע"פ דברי חז"ל "תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה" (קידושין מ, ב.). העיקרון השישי של הרב עובדיה' ללמוד בישיבות אליבא דהלכתא ועיסוק בליבון הלכות ובעיות אקטואליות' מתאים מאוד לשיטה זו.

ג. מהי מטרת הלימוד? - העיקרון השישי של הרב עובדיה' ללמוד בישיבות 'אליבא דהלכתא' ועיסוק בליבון הלכות ובעיות אקטואליות, וכן העיקרון התשיעי 'מטרת הלימוד היא ללמוד להלכה ולמעשה', שונים לחלוטין מהמציאות ברוב הישיבות הליטאיות שבהן לומדים לפי השיטה הבריסקאית של ר' חיים סולוביצ'יק ותלמידיו. בניגוד לשיטת הלימוד הספרדי שמטרת לימוד הגמרא היא לברר מה ההלכה למעשה "אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא", השיטה הבריסקאית העבירה את הדגש מן הכיוון ההלכתי-מעשי אל הכיוון התיאורטי-עיוני¹³, למדנות לשם למדנות ולא לשם בירור ההלכה. בנוסף, לפי השיטה הבריסקאית תכני הלימוד יכולים להיות בסוגיות שאינן נהוגות כלל בזמן הזה, אלא הלכתא למשיחא¹⁴. כאמור הרב עובדיה התנגד בעיקרון התשיעי ללימוד

ישרה, ובפרט במקום עיגון כזה ולהציל ממכשול כזה".

12 שו"ת שרידי אש חלק א סימן קיג עמוד שלז: "מה שכתב להקשות על סברתי ברוב וחזקה מדברי גדולי האחרונים הפנ"י והגרע"א - לא נעלם ממני שגדולי האחרונים תפסו בפשיטות שרוב עדיף מחזקה, אבל מה בכך, הלא כן היא דרכה של תורה לפלפל ולחדש גם נגד גדולי האחרונים, ורק בנוגע להלכה למעשה אסור לנו להעלים עין מדברי הגאונים ז"ל שדעתם רחבה מדעתנו והננו כולנו כקליפת השום נגדם, אבל בנוגע לסברא ולהסברת המושגים יש לנו רשות לחדש ולאמר דברים שלא עמדו עליהם, כי כל איש מישראל שנשמתו הייתה במעמד הר סיני קיבל חלקו בתורה ובחינוכי התורה, ואין לערער נגד זה".

13 ראה: הרב משה ליכטנשטיין, 'על מה ולמה: לדרכה של הדרך הבריסקאית', בתוך: והאר עינינו (איגוד ישיבות ההסדר, תשע"ט), עמ' 473 ואילך. וראה בדברי סבו הגר"ד סולוביצ'יק במאמרו 'מה דורך מדוד' (בתוך: דברי הגות והערכה, ספריית אלינר, ירושלים תשמ"ז, עמ' 80 ואילך: "כל מקום שנתן את עיניו בו וכל עניין שנגע בו נהפך לתוכן הלכי, אידיאה שכלית ועצם מופשט. דם הקודשים וקטורת יום הכיפורים, דופן הסוכה ונר חנוכה, הבאת שליש ומירוח, קצירת העומר והבאתו, כזית חלב, נבלה וטרפה, שטרי קניין ושיעבוד, מלך וכהן גדול, בגדי כהונה ועולת ראייה וכו' נתלשו מעולם העובדתיות היומיומית, מן החושניות, ונשתלו בעולם אידיאלי".

14 'מה דורך מדוד' שם.

סוגיות אלו למי שאינם בקיאים לחלוטין עדיין בסוגיות המעשיות באורח חיים ויורה דעה וכד'¹⁵.

ד. **משקל הלימוד בספרי האחרונים** - ישנם פוסקים לפי מסורת הפסיקה האשכנזית, כגון הרב משה פיינשטיין, שמדגישים את הפסיקה העצמאית מתוך התלמוד והפוסקים המקובלים כמו הרמב"ם, השולחן ערוך ונושאי כליהם, ואינם שמים דגש על העיון בספרי האחרונים¹⁶. כמובן ששיטה זו מנוגדת לחלוטין לשיטת הרב עובדיה.

ה. **לימוד התלמוד ופסיקת הלכה** - בעיקרון השני 'הבנת הגמרא לפי עיני הראשונים והאחרונים' כתב הרב עובדיה "ואין בכוחנו להוציא דין מן הגמרא בלא עיון בפוסקים ראשונים ואחרונים". הרב עובדיה מביא את דברי הר"י מיגאש "ואותם שמדמים להורות מעיון ההלכה ומחוזק עיונם בתלמוד הם שראוי למנעם מזה, לפי שאין בזמננו זה מי שיהיה ראוי לכך, ולא מי שהגיע בחכמת התלמוד לכלל שיורה מעיונו מבלי שיעמוד על דעת הגאונים ז"ל. אבל מי שמורה מתשובות הגאונים וסומך עליהם, ואף על פי שאינו יכול להבין בתלמוד, הוא יותר הגון ומשובח מאותו שחושב שהוא יודע בתלמוד וסומך על עצמו, שהוא אף על פי שהוא מורה מסברא בלתי אמתית מראיות הגאונים ז"ל מ"מ אינו טועה בזה, לפי שהוא מה שעשה ע"פ ב"ד גדול מומחה לרבים עשה... ואין בזמננו זה מי שיגיע בתלמוד לגדר שיוכל לסמוך להורות ממנו".

לעומת זאת, פוסקים אחרים סוברים שיש להכריע בשאלות מתוך התלמוד, כדברי הקדמת המהרש"ל ב"ים של שלמה" על מסכת בבא קמא "אבל האמונה, באמונת שמים, שהוכחתי כמה פעמים, בפרט מן הפוסקים האחרונים, שטעו בכמה מקומות מן התלמוד כאחד מן התלמידים הטועים בעניין עיון הלכה. על כן שמתו פני כחלמיש, ואומר אמרתי בני עליון כולהו, אכן כאדם ידרושון. ולכן לא אאמין לשום אחד מן המחברים יותר מחברו, אף שיש הכרע גדול בין מעלותיהם

15 ראה עוד על הלימוד הספרדי מול הפלפול הליטאי והביקורת של הרב עובדיה כלפי האחרון בספר 'ממרן עד מרן: משנתו ההלכתית של הרב עובדיה יוסף' (למשכל, ת"א 2005), עמ' 58-60 ובפרט ליד הערה 62.

16 ראה: הרב הראל גורדין, הרב משה פיינשטיין: הנהגה הלכתית בעולם משנתה (מכללת הרצוג - תבונות, אלון שבות תשע"ז), עמ' 403 ואילך ובפרט בעמ' 408-407. וכן הפנה לשו"ת צ"ץ אליעזר חלק יג סימן א: "והנה הגאון המחבר הזה [הרב פיינשטיין] מתוך שאין מדרכו לעיין בספרי שו"ת האחרונים הדנים בנושא שדן עליו, כפי המשתקף מספריו, גם בזה לא עיין בספרי שו"ת אחרוני אחרונים המדברים ומבארים במקביל לזה מדי דברם אודות כלי הגרמפון, והרואה יראה שדבריו האמורים בזה המה בבחינה של מועט המחזיק את המרובה ממה שהמה מבארים, ומשה שפיר קאמר".

למי שמורגל בהם בעיון רב, מכל מקום התלמוד הוא המכריע, וראיות ברורות יצדקו ויתנו עדיהן¹⁷.

ג: מגמות שעולות מתוך מדיניותו ההלכתית של הרב עובדיה

קצרה יריעה זו מלעמוד על כל דרכו ומדיניות פסיקתו של מרן הרב עובדיה זצ"ל, כי לצורך זאת יש לבצע מחקר מדוקדק בכל ספריו וכתביו. יחד עם זאת מתוך הסתמכות על י"ג העקרונות שכתב בעצמו בהקדמתו, ואף שנה ושילש אותם במקומות שונים, ננסה להצביע על מספר מגמות ברורות ולהשוותם עם דרכי הלימוד והפסיקה של פוסקים אחרים:

א. פסיקתו ההלכתית של הרב עובדיה בעלת כתפיים רחבות, ואינה נמנעת מלחלוק על אחרונים בענווה (עקרונות יב-יג).

ב. פסיקתו ההלכתית של הרב עובדיה מבוססת על מקורות האחרונים ואחרונים האחרונים, ולכן היא אוזנת במידת 'כח דהיתרא עדיף' (עקרונות יא-יב, וכן ראה במאמרו 'משנתו של הישא ברכה').

ג. מטרת הלימוד ודרכי הלימוד צריכות להיות מוכוונות ללימוד הלכה למעשה 'לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא' (עקרונות ו-ט).

ד. פסיקת ההלכה מוכרחת להיות בנויה על גבי סברות ישראל, אמיתיות וראיות ברורות, ולא על גבי פלפולים וחילוקים (עקרון ה).

יש להוסיף גם עיקרון חמישי, שאמנם לא מוזכר בהקדמתו אך הוא עולה בבירור מתשובותיו של הרב עובדיה, והוא:

ה. אחריות לכלל הציבור ושימוש ב'כח דהיתרא עדיף' - אי אפשר להחמיר על הציבור כי יצא שכרנו בהפסדנו. לדוגמה: החמרה כנגד היתר המכירה עלולה להביא להכשלת החקלאים לעבור על מלאכות אסורות בשמיטה¹⁸.

17 התלמוד הוא המכריע, ולכן ניתן לחלוק על פוסקים שלא ביססו את פסקיהם בתלמוד. הרמ"א כתב: "מיהו י"א דאם נראה לדיין ולבני דורו מכח ראיות מוכרחות שאין הדין כמו שהוזכר בפוסקים, יכול לחלוק עליו, מאחר שאינו נזכר בגמרא" (חושן משפט סי' כה סע' א). ובביאור הגר"א נאמר שם: "דעל הגמרא אין רשות להוסיף ולא לגרוע כ"ש לחלוק, כמ"ש בפרק הפועלים רבינא ורב אשי סוף הוראה".

18 הרב עובדיה מביא במאמרו על שיטתו של הישא ברכה את החשיבות של פסיקה 'כח דהיתרא עדיף', וכותב: "נזכיר למשל ולדוגמה עניין היתר השמיטה, שכבר אז רבו המושבות של אחינו בית ישראל שרכשו שדות פרדסים וכרמים, והחקלאות הייתה למשען לחם להרבה משפחות... והגאון יש"א ברכה שהיה אז אב בית הדין בירושלים ת"ו, נכנס בעובי הקורה למצוא היתר במכירת השדות והכרמים לגוי להפקיע מעליהם איסור שביעית, שאם לא כן יחרבו המושבות מאין יושב, ולבני

המושבות יגיע הפסד גדול, וישוטטו לבקש טרף לביתם... אמנם כבר אז יצאו עוררין על היתר המכירה מחשש 'הערמה', אולם הגאון יש"א ברכה לא חשש לזה, בציינו כי גם בפסח אנו מוכרים את החמץ לגוי, גם כשמסתכם בסכומים ענקיים, ולא חששנו משום 'הערמה', וחמץ דאורייתא ואילו שביעית בזמן הזה רק מדרבנן. ופוך חזי מאן גברא רבה שמעיד בגודלו ומאשר את ההפקעה ע"י המכירה לגוי, הוא הגאון מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' נג), שמכירת הקרקע לגוי הוא היתר פשוט, וכל ישראל נוהגים כן הן לעניין מכירת חמץ בפסח, הן לענין בהמה מבכרת, ובפרט כי גדולי רבני ספרד אשר ציפורנם עבה מכריסם של חכמי אשכנז הם מתירים שהנכרים יעבדו בקרקע ע"י מכירה, ואיך נוכל לעשות תורתם פלסתר, והאמת כי ע"י פחזותם של חכמי האשכנזים האוסרים תצא מכשלה גדולה, שהישראלים יעבדו בעצמם את שדותיהם בלי היתר". בילקוט יוסף מובא בשמו של הרב עובדיה במענה לסטייפלר ש"מאחר ורובו של היישוב הישראלי בארץ ישראל אינם חרדים, ואם לא יעשו בשבילם את היתר המכירה יכשלו ח"ו באיסורים, ובפרט אלפי חקלאים שאם לא נעשה להם את היתר המכירה יעבדו בשמיטה בלא המכירה ויכשלו באיסור לכולי עלמא. לפיכך גם היום צריכים להסתמך על היתר המכירה. וכמו שכתב הגאון מקוטנא בישועות מלכו" וכו' (ילקוט יוסף: מצוות התלויות בארץ כרף א' שביעית והלכותיה פרק כה - היתר המכירה בשביעית - מכון חזון עובדיה שנת תשס"א מהדורה ב' עמ' תריג). יחד עם זאת הרב עובדיה הורה שלמרות שיש לסמוך לגמרי על היתר המכירה, עדיף שחקלאי שיכול יוביר את שדהו ויקדיש את שנת השמיטה ללימוד תורה, והוא הנקרא 'גבורי כח עושי דברו' (בהסכמתו לילקוט יוסף הנ"ל מתאריך י"ג אלול תש"ס). וראה גם בקול קורא שהודפס שם וגם בשו"ת יביע אומר חלק י יורה דעה סימן נח: "אף על פי שבפנים לעיל בקונטרס השמיטה כתבתי כמה יסודות להיתר המכירה בשביעית, מ"מ מצאתי לנכון לפרסם כאן "קול קורא" שנתפרסם בזמנו למי שחרד לדבר ה' וברצונו לקיים מצות השמיטה כהלכתה: קול קורא, לאחינו בית ישראל החרדים לדבר ה', ה' עליהם יחיו! עם התקרב שנת השבע, שנת השמיטה, בשנת תשמ"ז הבעל"ט, יש להתכונן להיזהר בקדושת פירות שביעית, וללמוד דיני השביעית, בכדי להיות בין המדקדקים במצות השמיטה, וכמו שאמר חז"ל: גבורי כח עושי דברו אלו שומרי שביעית. אמנם ידוע שיש חקלאים המקילים וסומכים על היתר המכירה בשנת השמיטה, ויש להם על מה שיסמוכו בשעת הדחק, והפירות אשר בשדותיהם אין עליהם קדושת שביעית. אולם חקלאים החרדים לדבר ה', שיש ביכולתם לשמור דיני השמיטה כהלכתה, טוב יעשו אם יפקירו שדותיהם בשנה השביעית, ויקדישו את עצמם ללימוד תורה, ועליהם נאמר 'גבורי כח עושי דברו'. ויזכו לברכת ה', כמו שנאמר וצוית את ברכתי לכם וכו'. ומצוה להחזיק בידם לתומכם ולסעדם, שיוכלו לקיים המצוה כהלכתה. ויתברכו בכל הברכות שבתורה. ובזכות מצוה רבה זו יחיש השי"ת לגאול אותנו גאולה שלמה, ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים".